

آیات سنت اجتماعی اخوت واتحاد در قرآن کریم

اعظم کارشناس^۱

چکیده :

یکی از این سنتهای اجتماعی که در قرآن کریم آمده است سنت اتحاد و اخوت می باشد که در آیات اعتصام، اخوت و برادری و صلح بدانها اشاره شده است با بررسی آن به نقش سنتهای الهی اجتماعی که در ایجاد زمینه مناسب برای امنیت و آزادی برای ادیان و مذاهب مختلف در جوامع و آزادی بیان عقیده میان آنها و حمایت از دین مبین اسلام که بر مبنای اتحاد و توحید که- بنای اساسی همه ادیان آسمانی است- می باشد. و شناساندن حد و مرز صلح و جنگ در این سنتها و جود دارد و ردّ اتهاماتی که به اسلام در مورد خشونت وارد می شود با توجه به این آیات می توان به همه ی انها اشارتا پاسخ گفت .

واژگان کلیدی : سنت اجتماعی ، اعتصام ، اخوت ، صلح

^۱ طلبه پایه سوم حوزه علمیه ام الائمه شهرستان نجف آباد

قوانین و سنت هایی که قرآن کریم بیان می دارد، محصور به هیچ عصر و زمانی نیست همه جا و همیشه یا حکمت جاودان همراه می باشد و منحصر به زمان و مکان خاصی نمی باشد پرداختن به این موضوع باعث ایجاد تعادل در رفتار و توقعات انسان و سبب سعادت در زندگی و ایجاد استقامت و تحمل سختیها و اسباب پیروزی انسان و آگاهی بر سنتها و آیینها می گردد. یکی از این سنتها که در قرآن کریم در آیات متعددی مسلمانان را به آن دعوت می کند سنت اتحاد و اخوت می باشد و در آیات اعتصام و صلح و اخوت این مسئله را مورد تأکید قرار می دهد در این مقاله به آن ها اشاره می کنیم:

۱- ۱ آیه اعتصام :

«وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا ۚ وَادْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ...» (آل عمران، ۱۰۳)

در این آیه «مسأله اتحاد و مبارزه با هر گونه تفرقه» مطرح شده است سپس قرآن به نعمت بزرگ اتحاد و برادری اشاره کرده و مسلمانان را به تفکر در وضع اندوهبار گذشته، و مقایسه آن «پراکندگی» با این «وحدت» دعوت می کند

در اینجا مسأله تألیف قلوب مؤمنان را به خود نسبت داده می گوید: «خدا در میان دلهای شما الفت ایجاد کرد» با این تعبیر، اشاره به یک معجزه اجتماعی اسلام نموده، زیرا اگر سابقه دشمنی و عداوت پیشین عرب را درست بررسی کنیم، خواهیم دید که چگونه یک موضوع جزئی و ساده کافی بود آتش جنگ خونین در میان آنها بیفزود و ثابت می گردد که از طرق عادی امکان پذیر

نبود که از چنان ملت پراکنده و نادان و بی خبر، ملتی واحد و متحد و برادر بسازند. اهمیت وحدت و برادری در میان قبایل کینه توز عرب حتی از نظر دانشمندان و مورخان غیر مسلمان مخفی نمانده و همگی با اعجاب فراوان از آن یاد کرده اند! (مکارم، ۱۳۸۲، ج ۱، ص: ۳۱۶)

قرآن کریم ضمن دعوت مسلمین به وحدت با اعتصام به حبل... و نهی از تفرقه؛ الفت و برادری و مودت را مبنای اتحاد و همبستگی مسلمانان معرفی می کند. در جای دیگر مسلمانان را به وحدت و پیروی از خدا و پیامبرش دستور داده و از تنازع و مشاجره به طور صریح نهی نموده و می فرماید: «وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ لَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَ تَذْهَبَ رِجْكُمْ.» (انفال، آیه ۴۶) و در آیات متعدد دیگر از تفرقه و جدایی نهی کرده و فرموده است: «وَ اغْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعاً وَ لَا تَفَرَّقُوا...» و یا «... أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَ لَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ...» (شوری، ۱۳) و یا فرمود: «وَ لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَ اخْتَلَفُوا» (آل عمران، ۱۰۵) خدای سبحان در آیات یاد شده ابتدا به اعتصام به حبل الهی و اقامه ی دین فرمان داده است و این نشان می دهد که راه رهایی از تفرقه، پیروی از دین و صراط مستقیم خداوند یعنی بندگی اوست؛... «حَسْبُهُمْ جَمِيعاً وَقُلُوبُهُمْ شَتَّى ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ» (حشر، ۱۴) عصاره ی این آیه ی کریمه این است که افرادی که دارای مبدأ مشترک و هدف مشترک و دین مشترکند، اگر دل های اینان در اثر اغراض و غرایز، پراکنده باشد، خردمند نیستند.

قرآن اتحاد را در سه سطح مورد بررسی و تأکید قرار می دهد. سطح نخست آن اتحاد انسانی است. در بینش و نگرش قرآن، همه انسان ها با همه اختلافات ظاهری از یک نفس واحد و یگانه ای آفریده شده اند و اختلافات ظاهری ناشی از عوامل بیرونی و در راستای اهداف خاصی بوده است. بنابراین اسلام مردم را به اتحاد انسانی دعوت می کند و از ایشان می خواهد در کنار هم به صلح و صفا و آرامش زندگی کنند.

سطح دوم از اتحاد که مورد تأکید و اهتمام اسلام و قرآن است، اتحاد و همبستگی میان پیروان شرایع آسمانی است. قرآن گوهر شرایع آسمانی را یک سان و تسلیم در برابر خداوند و توحید می داند، از این رو، از دین آسمانی به عنوان اسلام یاد می کند و همه پیروان شرایع آسمانی را به

همبستگی و اتحاد در محور توحید می خواند. از این رو دین را تنها اسلام معرفی کرده که به معنای تسلیم در برابر یگانه هستی است و می فرماید: ان الدین عندالله الاسلام (آل عمران آیه ۱۹).

سطح سوم که مهم ترین سطح از سطوح همبستگی و اتحاد از منظر قرآن است، اتحاد و همبستگی و یگانگی میان مؤمنان و مسلمانان به عنوان امت واحد است. در نگرش اسلام و قرآن، هرکس که شهادتین را بر زبان جاری ساخت مسلمان و مشمول احکام اسلامی است و واجب است با او هم چون برادری دینی برخورد کرد. این گونه است که بدون توجه به مسئله ایمان واقعی که ایمان قلبی و حقیقی است به صرف بیان زبانی شهادت از حقوق شهروندی اسلام برخوردار می گردد.

پس اگر وحدت اسلامی به حکم عقل و شرع ضرورت دارد و برای ایستادگی در برابر دشمنان اسلام و مسلمین گریزی از آن نیست، باید به اصولی چند پایبند بود که به برخی از آنها چنین است

تکیه بر اشتراکات مذهبی: مسلمانان دارای یک کتاب آسمانی، یک پیامبر و یک قبله هستند و اعتقادات دینی آنان یکسان است.

پرهیز از دامن زدن به اختلافات: وجود اختلاف بین پیروان مذاهب گوناگون امری طبیعی است، بحث و تبادل نظر علمی درباره آنها هم مسأله ای عادی است، اما اختلافات بیش از آن که در اصول باشد، در فروع است و نمی تواند و نباید مانع وحدت امت اسلامی شود.

حفظ حرمت یکدیگر: افزون بر مقدسات مشترکی که همه مسلمانان از آن برخوردارند، یک سری اعتقادات هم از مختصات هر مذهب است. نباید پیروان مذاهب اسلامی مقدسات یکدیگر را مورد هتک و اهانت قرار دهند و به تحریک یکدیگر پردازند.

تعقل و عاقبت اندیشی: آزاد اندیشی و صبر و متانت نیروهای مقید به «دیانت» و «عقلانیت» و اجتناب و خودداری آنان از حرکات و عملکردهای نامشروع و نامعقول و مبتنی بر احساسات و تعصب ورزی‌های کور، بشارت دهنده شکل‌گیری بیشتر و بهتر شیرازه‌های اتحاد مذاهب اسلامی و خنثی شدن توطئه‌های قدرت‌های استکباری در ایجاد تفرقه و تنازع در جهان اسلام است.

پرهیز از تعصب: یعنی اصرار بر جهل و عدم توجه به منطق و استدلال. که مایه سقوط فرد و جامعه خواهد بود. خواه این تعصب مذهبی باشد یا قومی، سیاسی، حزبی و...

شناخت ترفندها و اقدامات دشمنان اسلام: با نگاه به حوادث و مسائل جهانی به روشنی در می‌یابیم که دشمنان اسلام درصدد آنند که از طرق مختلف اسلام و امت اسلامی را تضعیف کنند، از جمله متداول‌ترین شیوه‌های آنان ایجاد تفرقه در میان جوامع اسلامی است.

ضرورت برخورد با تفرقه افکنان: یکی از راه‌های حفظ همبستگی و تقویت آن، و زدودن موانع و مشکلات فرا روی اتحاد اسلامی این است که عواملی را که تلاش می‌کنند یکدلی و هماهنگی مردم شکل نگیرد، شناسایی و با آنها مبارزه شود. (ر. م، شادمهر،)

-۱-۱- آیه صلح :

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۚ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ (بقره: ۲۰۸)

تأکید قرآن بر پذیرش کامل – که در این آیه به آن اشاره شده است – به این معناست که ایمان به بخشی از دین و فروگذاری بخشی دیگر، به مثابه اختلاف و دامن زدن به آن است که نمی‌تواند عاملی برای اتحاد شمرده شود، به ویژه آنکه بسیاری از اختلافات در جوامع به جهت پذیرش ناقص دین و مکتب پدید می‌آید. از این روست که قرآن پذیرش ناقص دین را مذموم می‌داند و از آن انتقاد می‌کند و بر چنین روشی وعده عذاب می‌دهد (حجر / ۹۱) (طبرسی، ج ۱، ص ۵۳۶)؛

دو با همفکری یکدیگر، به نزاع پایان دهند. (برگرفته از سایت فنز پرشین بلاگ) در آیه زیر به این مهم اشاره دارد . :

«وَأَن خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَمَا مِّنْ أَهْلِهَا إِن يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِن اللَّهُ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا» (نساء، ۳۵)

خداوند متعال به طور کلی می فرماید: «الصلح خیر» (نساء، ۱۲۸). این جمله کوتاه و پر معنا گر چه در مورد اختلافات خانوادگی در آیه فوق ذکر شده، ولی بدیهی است یک قانون کلی و عمومی و همگانی را بیان می کند . در همه جا اصل نخستین، صلح و صفا و دوستی و سازش است. نزاع و کشمکش و جدایی بر خلاف طبع سلیم انسان و زندگی آرام بخش او است، بر خلاف آنچه بعضی از مادی گرایان می پندارند که اصل نخستین در زندگی بشر همانند سایر جانداران، تنازع بقا و کشمکش است. تکامل از این راه صورت می گیرد. همین طرز تفکر شاید سرچشمه بسیاری از جنگ ها و خونریزی های قرون اخیر شده است، در حالی که انسان به خاطر داشتن عقل و هوش، حسابش از حیوانات درنده جدا است. تکامل او در سایه تعاون صورت می گیرد، نه تنازع. تنازع بقا حتی در میان حیوانات، یک اصل قابل قبول برای تکامل نیست. (مکارم شیرازی ، ۱۳۷۴ ش، ج ۴، ص ۱۵۱)

ب- در مرحله جامعه ایمانی نیز همین اصل یعنی برتری صلح و آشتی حاکم است:

« يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً وَ لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ» (بقره، ۲۰۸)

از مفهوم آیه استفاده می شود که صلح و آرامش تنها در پرتو ایمان امکان پذیر است. به صرف اتکا بر قوانین مادی، هرگز جنگ و ناامنی و اضطراب از دنیا بر چیده نخواهد شد، زیرا عالم ماده، و علاقه به آن، همواره سرچشمه کشمکش ها و تصادم ها است. اگر نیروی معنوی ایمان، آدمی را کنترل نکند، صلح غیر ممکن است.

از دعوت عمومی آیه، که همه مؤمنان را بدون استثنا از هر زبان و نژاد و منطقه جغرافیایی و قشر اجتماعی، به صلح و صفا دعوت می کند، استفاده می شود که در پرتو ایمان به خدا، تشکیل حکومت واحد جهانی که

صلح در سایه آن همه جا آشکار گردد امکان پذیر است (مکارم ، ۱۳۷۴ ش ، ج ۲، ص ۸۱)

قرآن کریم نه تنها دستور به صلح و آشتی داده، بلکه به آشتی دادن بین یکدیگر هم دستور داده: «وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ» (بقره، ۲۰۸). (اصلاح ذات البین و ایجاد تفاهم و زدودن کدورت ها و دشمنی ها و تبدیل آن به صمیمیت و دوستی، یکی از مهم ترین برنامه های اسلامی است).

در تعلیمات اسلامی به اندازه ای به این موضوع اهمیت داده شده که به عنوان یکی از برترین عبادات معرفی گردیده، امیرمؤمنان علی (ع) در آخرین وصایای خود در هنگامی که در بستر شهادت بود، به فرزندانش فرمود: «انی سمعت جدکما رسول الله (ص) یقول: اصلاح ذات البین افضل من عامه الصلاة و الصیام» (نهج البلاغه، نامه ۴۷). امام صادق (ع) نیز می فرماید: «وصدقه ای که خداوند آن را دوست می دارد همان اصلاح بین مردم است.» (کلینی، ۱۴۰۷ ق، ج ۲، ص ۲۰۹)

ج- اما در مرحله جهانی و خارج از دایره جامعه ایمانی، رویکرد اساسی اسلام، دعوت آن ها به دین اسلام است. متون بسیاری در قرآن و سنت بر صلح و رفتار مسالمت جویانه دلالت دارد:

قرآن عرب جاهلی را با آن که خوی جنگ و خون ریزی داشت، به صلح و دست برداشتن از جنگ و خشونت دعوت می کند: «وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ (انفال: ۶۱)؛ اسلام حتی در میدان نبرد خواهان صلح و آشتی است: «وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتُ مُؤْمِنًا (نساء: ۹۴)». فقیهان با استناد به این آیه می گویند: هرگاه از کسی که با مسلمانان در نبرد است اقدامی صلح جویانه سر زند، بر مسلمانان واجب است به او پاسخ مثبت دهند و از نبرد با او دست بردارند (ر.ک: قرطبی، ۱۴۰۵: ۳۳۶/۵ و الشوکانی: ۵۰۱۱۴/۱).

اسلام در موارد مخصوص به جنگ، توجه خاصی دارد و به اصولی خاص مسلمانان را مقید می کند:

یکم؛ اصل و قاعده در روابط مابین انسانها صلح و تعاون است.

دوم؛ جنگ چیزی نیست جز تنها راه علاج ممکن برای موارد شاذی که حکمت و موعظه حسنه کاری از پیش نمی برد.

سوم؛ در صورت وقوع جنگ، این رخداد جزء ضروریات محسوب شده و باید از کینه‌توزی و تجاوز خالی باشد.

چهارم؛ نباید به غیرمتجاوزین و کسانی که در جنگ نقشی ندارند، هیچ گونه آسیبی برسد.

پنجم؛ اگر هر کدام از طرفین به صلح مایل شدند باید سریعاً به این تقاضا لبیک گفته و جنگ را پایان داد.

ششم؛ با اسیران جنگی به طریق برّ و احسان رفتار شده تا اینکه نهایتاً یا با فدیة یا بدون فدیة آزاد شوند

رأفت اسلام در جنگ: نخست) اسلام از اینکه جنگ به نسل کشی و تخریب بینجامد، برحذر می‌دارد پس قتل غیرمتجاوزین زنان و اطفال و سالمندان و معلولان و شهروندان بی‌گناه حرام است و از وصایای رسول خدا(ص) است (سلسلة الاحادیث الصحیحة: ج ۱ ش ۴۰۲) دوم) وارد شدن به جنگ جائز نیست مگر بعد از اعلان جنگ و در مدتی که خبر آن به دشمن برسد. سوم) بدرفتاری با اسیران جنگی و شکنجه آنها مجاز نیست چه برسد به قتل اسیر! درباره اسیران یک قاعده انسانی بزرگوارانه وضع شده است: «فَأَمَّا مَنَّا بَعْدُ وَإِنَّمَا فِدَاءُ: سپس یا [بر آنان] منت نهید [و آزادشان کنید] و یا فدیة [و عوض از ایشان بگیرید]» (محمد ۴) اطعام اسیران از صفات ابرار و مقربین درگاه الهی است: «وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا: و خوراک می‌دادند به بینوا و یتیم و اسیر، به خاطر دوست داشت خدا» (إنسان، ۸) چهارم) جنگ تا موقعی که متجاوزین صلح کنند، ادامه می‌یابد و کافیست که شر خود را کوتاه کرده و به پایان جنگ افروزی متعهد شوند و بر سر حفظ حقوق و منع طغیان و فتنه برعلیه مردم، معاهده ببندند.

این شریعت اسلام در قتال است که کتاب قرآن، وضع نموده و رسول الله(ص) و خلفای راشدین به آن عمل نمودند. (شلتوت؛ ۱۳۷۰ ق. = ۱۳۲۸)

نتیجه گیری

قرآن در آیات بسیاری سخن از سنت های پایدار، ثابت و تحویل ناپذیر به میان آورده و مخاطبان خود را به تفکر در سنن الهی دعوت می کند تا با این کار، به سمت صلاح و رستگاری هدایت شوند. بحث سنت ها در قرآن، پژوهشگران علوم اجتماعی، به خصوص محققان جامعه شناسی را به خود دلگرم ساخته است. از این

رو، بسیاری در صدد برآمده اند تا در حاشیه مباحث قرآنی، سنت های اجتماعی را بحث نمایند و راه را برای مطالعه دینی هموار سازند. یکی از این سنتها که در قرآن آمده سنت اتحاد و برادری میان انسانها می باشد که در آیاتی مانند آیه اعتصام که در آن مسلمین دعوت به وحدت با اعتصام به حبل... و نهی از تفرقه؛ الفت و برادری و مودت را مبنای اتحاد و همبستگی مسلمانان معرفی می کند. در جای دیگر مسلمانان را به وحدت و پیروی از خدا و پیامبرش دستور داده و از تنازع و مشاجره به طور صریح نهی نموده راه رهایی از تفرقه، پیروی از دین و صراط مستقیم خداوند یعنی بندگی اوست اتحاد را در سه سطح مورد بررسی قرار می دهد اتحاد و همبستگی میان پیروان شرایع آسمانی که بر مبنای توحید است اتحاد و همبستگی و یگانگی میان مؤمنان و مسلمانان به عنوان امت واحد است.

یکی دیگر از آیات این سنت، آیات صلح است که در سه مرحله خانوادگی در مورد مقدس ترین نهاد اجتماعی در خصوص دعوی میان زوجین یعنی در مورد جامعه ایمانی اصلاح (ذات البین) و فراتر از جامعه ایمانی (جامعه انسانی اعم از کافر و مشرک) مورد بررسی قرار می گیرد و اختلاف میان برادران دینی از طریق اسلامی و ایجاد صلح میان غیر مسلمانان و مسلمانان آن هم مبتنی بر قواعد و ضوابط خاص نه به بطور مطلق جنگ یا صلح با بررسی آیات صلح و سلم و حرب در قرآن کریم به اهمیت اسلام به این سنت مهم در جامعه اسلامی بیشتر پی برده می شود. و متوجه می شویم عملی کردن این سنت با این آیات دشمنی و کینه را از بین می برد و زمینه را برای زندگی مسالمت آمیز میان ادیان و مدهای مختلف فراهم می کند و از همه مهمتر امنیت را در همه جوانب جامعه در خانواده و میان مسلمانان و غیر مسلمانان فراهم می سازد.

فهرست منابع و مأخذ :

قرآن کریم

- نهج البلاغه

- جعفری تبریزی، محمدتقی، حکمت اصول سیاسی اسلام: ترجمه و تفسیر فرمان علی (علیه السلام) به مالک اشتر، تهران: آستان قدس رضوی، شرکت به نشر، ۱۳۸۶.

- حویزی عروسی، عبد علی بن جمعه، تفسیر نور الثقلین، تصحیح و تعلیق از سید هاشم رسولی محلاتی، قم: مؤسسه إسماعیلیان، ۱۴۱۲ق

- شلتوت محمود، صلح و جنگ در اسلام، ترجمه شریف رحمانی، تهران: خزر، ۱۳۷۰ق. = [۱۳۲۸]

- طباطبایی، سید محمدحسین المیزان فی تفسیر القرآن، چاپ پنجم. قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه، ۱۴۱۷ق

- کلینی، محمد بن یعقوب، الاصول من الکافی، چاپ چهارم. تصحیح و تعلیق علی اکبر غفاری، تهران: دار الکتب الإسلامیه، ۱۳۶۵ش

- مدرّسی، سید محمدتقی، من هدی القرآن، تهران: دار محبی الحسین. ۱۴۱۹ق

- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب الإسلامیه، ۱۳۷۴ش

- _____، برگزیده تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب الإسلامیه، ۱۳۸۲ ش.

مقاله

- وحدت مسلمین از نظر اسلام، برگرفته از سایت مبشر غدیر شهرداری یزد

- ایروانی جواد، حسینی زیدی، سید ابوالقاسم، اعجاز قرآن در سنت های اجتماعی، منبع: قرآن و علم، شماره ۱۳، پاییز و زمستان ۱۳۹۲

- شادمهر امان قلیچ، راه کارهای تقویت اخوت دینی از دیدگاه قرآن و روایات نبوی، شناسه مقاله : ۱۶۴۶۶

- مقاله وحدت مسلمین از نگاه قرآن (نظر قرآن کریم در باره اتحاد و اخوت مسلمانان چیست؟)، ستاد مبشر غدیر ستاد مبشر غدیر شهرداری یزد